

David A. Jacobsen – Paul Eggen – Donald Kauchak

ΜΕΘΟΔΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ενίσχυση της μάθησης των παιδιών
από το νηπιαγωγείο έως το λύκειο

Επιστημονική επιμέλεια:

Μαρία Σακελλαρίου & Μάνος Κόνσολας

Μετάφραση:

Ρίτα Λαμπρέλλη

ιδιάδραση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	21
Πρόλογος.....	33
Εννοιολογικό πλαίσιο.....	34
Μαθαίνοντας να διδάσκουμε	35
Οργάνωση του κειμένου	36
Τι νέο υπάρχει σε αυτήν την έκδοση	38
Ευχαριστίες	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή: Ένα μοντέλο διδασκαλίας	43
Εισαγωγή	45
Στόχοι.....	46
Ο ρόλος τους εκπαιδευτικού	46
Πρωθώντας την Ανάπτυξη και την Επιτυχία	47
Ο Κονστрукτιβισμός στην τάξη	48
Παρωθώντας του μαθητές	52
Διδασκαλία: Μια Ανάλυση.....	59
Περιοχές έμφασης: Οι διαφοροποιημένοι στόχοι επηρεάζουν τη μάθηση	64
Τα μαθησιακά περιβάλλοντα επηρεάζουν τη μάθηση.	65
Άλλες Επιδράσεις στη μάθηση.....	66
Διαφορετικότητα στην τάξη: Διαχείριση με κριτήρια	67
Κριτήρια και Επαγγελματική ανάπτυξη	70
Εθνικό Συμβούλιο για τα Επαγγελματικά Κριτήρια της Διδασκαλίας (National Board for Professional Teaching Standards)	71
NCATE και TEAC	74
Ομοσπονδιακές προσπάθειες για τη βελτίωση της διδασκαλίας	76

Πολιτειακά Κριτήρια	78
Προσέγγιση των τριών φάσεων της διδασκαλίας	79
Τεχνολογία στην τάξη: Εφαρμογή και αξιοποίηση	83
Αξιολόγηση	84
Οι τρεις φάσεις είναι αλληλένδετες	85
Ο Εκπαιδευτικός ως εκείνος που λαμβάνει αποφάσεις.	88
Παράγοντες που επηρεάζουν τη λήψη αποφάσεων	88
Η σημασία των σκοπών κατά τη λήψη αποφάσεων.....	89
Η σημασία της στοχαστικής-κριτικής ανάλυσης στη διδασκαλία	92
Περίληψη	94
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	95
Εξάσκηση για την πράξη.....	97
Ερωτήματα για συζήτηση.	98
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	99

ΕΝΟΤΗΤΑ 1 ΜΑΘΗΤΟΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι σκοποί της Εκπαίδευσης	103
Εισαγωγή	104
Στόχοι του κεφαλαίου	104
Οι πηγές των σκοπών	104
Το παιδί ως πηγή σκοπών.	105
Η κοινωνία ως πηγή σκοπών.....	107
Τα τυπικά ακαδημαϊκά μαθήματα ως πηγές Σκοπών	109
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη; Πηγές Σκοπών.....	112
Τα τρία πεδία	114
Περιεχόμενα στο νοητικό πεδίο	116
Αφαιρέσεις	116
Έννοιες	119
Γενικεύσεις.....	125
Μεμονωμένες γνώσεις ή δεδομένα	132
Μεμονωμένες γνώσεις και αφαιρέσεις.....	133
Τεχνολογία μέσα στην τάξη: Διδάσκοντας τις αφαιρέσεις.....	138

Περίληψη	140
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	143
Εξάσκηση για την πράξη.	143
Ερωτήματα για συζήτηση	144
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου.	145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Διατυπώνοντας σκοπούς και στόχους	147
Εισαγωγή	149
Επιρροές στους σκοπούς και τους στόχους μέσα στην τάξη	150
Επίπεδα και προοπτικές	151
Ρόλος των σκοπών και των στόχων στον προγραμματισμό	153
Τα τρία λειτουργικά επίπεδα σκοπών	153
Λήψη αποφάσεων στην προετοιμασία των στόχων	155
Εναλλαγή μορφής στόχων	155
Οι συμπεριφοριστικοί στόχοι σύμφωνα με τον Mager	156
Επιδιώξεις σκοπών	157
Διατυπώσεις σκοπού	158
Διατυπώσεις αξιολόγησης	162
Διευκρίνιση της παρατηρήσιμης επίδοσης	163
Διευκρίνιση των όρων	165
Διευκρίνιση κριτηρίων	166
Διδακτικοί στόχοι σύμφωνα με τον Gronlund	171
Εφαρμόζοντας σκοπούς και στόχους στην τάξη	174
Τεχνολογία στην τάξη: Διατύπωση σκοπών και στόχων	174
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη: Σκοποί και στόχοι σε ένα περιβάλλον βασισμένο σε κριτήρια.	177
Στόχοι και στοχαστικότητα	178
Αναστοχασμός	179
Περίληψη	179
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	181
Εξάσκηση για την πράξη.....	181
Ερωτήματα για συζήτηση	182
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	183

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Σχεδιασμός για τη μάθηση	185
Εισαγωγή	186
Στόχοι	187
Λήψη αποφάσεων και Σχεδιασμός	187
Αιτιολόγηση του Σχεδιασμού	189
Μακροπρόθεσμος σχεδιασμός	192
Φιλοσοφικοί προβληματισμοί	192
Κριτήρια και ενδεικτικές δραστηριότητες	192
Συγκεκριμένες αποφάσεις των Εκπαιδευτικών	196
Σχεδιασμός ενότητας	200
Τίτλος ενότητας	201
Στόχος ενότητας	202
Λογική για την ενότητα	202
Σχεδιάγραμμα του περιεχομένου	204
Ολοκληρωμένες διδακτικές ενότητες (συγκεκριμένα σχέδια μαθήματος)	206
Σχεδιασμός του μαθήματος	209
Τίτλος Ενότητας	210
Στόχοι	210
Η λογική της ενότητας	211
Περιεχόμενο	212
Διαδικασίες	214
Υλικά	215
Αξιολόγηση	216
Το συνολικό σχέδιο μαθήματος	219
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη. Σχεδιασμός για πολυδιάστατους πληθυσμούς	220
Οι ιδιαιτερότητες στις τάξεις συνεκπαίδευσης	221
Επαρκής γνώση της γλώσσας	255
Άλλες Στρατηγικές	225
Μετατροπή του σχεδίου μαθήματος για την καθημερινή χρήση	226
Τεχνολογία μέσα στην τάξη: Διευκολύνοντας τη διαδικασία Σχεδιασμού	228
Σχεδιασμός και αναστοχασμός	229
Περίληψη	230

Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	231
Εξάσκηση για την πράξη	231
Ερωτήματα για συζήτηση	233
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	234

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ο συναισθηματικός, ψυχοκινητικός και νοητικός τομέας	235
Εισαγωγή	236
Στόχοι	238
Ο συναισθηματικός τομέας	238
Η δημιουργική σκέψη και ο συναισθηματικός τομέας	242
Τα επίπεδα του συναισθηματικού τομέα	243
Παραδείγματα σκοπών στον συναισθηματικό τομέα	246
Διάπλαση χαρακτήρα	247
Ο ψυχοκινητικός τομέας	249
Επίπεδα του ψυχοκινητικού τομέα	251
Παραδείγματα σκοπών στον ψυχοκινητικό τομέα	253
Ο νοητικός τομέας	254
Χρήσεις της ταξινομίας νοητικών σκοπών	255
Επίπεδα του νοητικού τομέα	256
Τεχνολογία στην τάξη: Ο νοητικός τομέας	267
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη: Αξιοποιώντας τους τρεις τομείς	270
Αναστοχασμός	272
Περίληψη	272
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	273
Εξάσκηση για την πράξη	273
Ερωτήματα για συζήτηση	276
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	276

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

ΜΑΘΗΤΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Στρατηγικές ερωτημάτων	281
Εισαγωγή	283
Στόχοι	285
Επίπεδα ερωτημάτων	285
Ερωτήματα χαμηλού επιπέδου	286
Ερωτήσεις υψηλού επιπέδου	287
Επίκεντρο των ερωτημάτων	292
Συγκλίνουσες ερωτήσεις	292
Αποκλίνουσες ερωτήσεις	293
Στρατηγικές διατύπωσης ερωτήσεων	295
Χρήση των ανοιχτών ερωτήσεων και της ανακατεύθυνσης για την αύξηση της συμμετοχής των μαθητών	295
Χρήση ενδείξεων	299
Διερεύνηση	303
Χρόνος αναμονής	304
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη: Διευκολύνοντας τις ανάγκες μέσα από τις στρατηγικές διατύπωσης ερωτημάτων	306
Δεξιότητες διατύπωσης ερωτημάτων: Ο νοητικός τομέας και η κριτική σκέψη	308
Παρώθηση των μαθητών μέσω της διατύπωσης ερωτημάτων ..	311
Τεχνολογία μέσα στην τάξη: Εδραιώνοντας αποτελεσματικές στρατηγικές διατύπωσης ερωτημάτων	314
Αναστοχασμός	315
Περίληψη	315
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	316
Εξάσκηση για την πράξη	317
Ερωτήματα για συζήτηση	319
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	319

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Στρατηγικές Διδασκαλίας	321
Εισαγωγή	322
Στόχοι	323
Διδασκαλία καθοδηγούμενη από τον εκπαιδευτικό και διδασκαλία ανακάλυψης.....	324
Επισκόπηση	324
Μια σύγκριση	330
Διδασκαλία που κατευθύνεται από τον εκπαιδευτικό	334
Σχεδιασμός	334
Εφαρμογή	337
Διδασκαλία καθοδηγούμενης ανακάλυψης	345
Σχεδιασμός	345
Εφαρμογή	347
Κατευθυνόμενη ανακάλυψη: ανάπτυξη δεξιοτήτων σκέψης.....	354
Στρατηγικές συνεργατικής μάθησης	361
Εκκίνηση.....	364
Είδη συνεργατικής μάθησης.....	367
Ομαδική διερεύνηση	370
Συνεργατική μάθηση: ένα εργαλείο που επωφελείται της διαφορετικότητας	373
Στρατηγικές συζήτησης	376
Σχεδιασμός	377
Εφαρμογή	378
Μάθηση βασισμένη στην επεξεργασία ενός προβλήματος	382
Επισκόπηση	384
Σκοποί.....	384
Έρευνα.....	386
Επίλυση προβλημάτων	397
Τεχνολογία στην τάξη: Βελτίωση διδασκαλίας	406
Αναπαραστάσεις υψηλού επιπέδου	407
Εξάσκηση με ανατροφοδότηση	408
Προσομοιώσεις	409
Επίλυση προβλήματος	410
Αναστοχασμός: διδασκαλία στρατηγικών	411
Περιλήψη	412

Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	413
Εξάσκηση για την πράξη.....	414
Ερωτήματα για συζήτηση	415
Προτάσεις για εξάσκηση πεδίου	416

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Αξιοποιώντας και οικοδομώντας στις διαφορές των μαθητών	419
Εισαγωγή	420
Σκοποί	421
Πολυπολιτισμική εκπαίδευση	422
Πολιτισμικά ευαίσθητη διδασκαλία.....	424
Διδάσκοντας μαθητές που δε γνωρίζουν την κυρίαρχη γλώσσα	425
Διδάσκοντας σε μαθητές υψηλού κινδύνου αποτυχίας	431
Αποτελεσματικό μαθησιακό περιβάλλον για τους μαθητές που βρίσκονται σε κίνδυνο αποτυχίας.....	433
Αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί για μαθητές που βρίσκονται σε κίνδυνο αποτυχίας	434
Αποτελεσματική διδασκαλία για μαθητές που διατρέχουν κίνδυνο αποτυχίας	436
Ειδική αγωγή	437
Διαφορετικότητα και τεχνολογία μέσα στην τάξη: Αξιοποίηση των ηλεκτρονικών υπολογιστών για τη διευκόλυνση των μαθητών	443
Χρήσεις των Η/Υ στο Σχολείο	444
Προσαρμοστικές χρήσεις των Η/Υ	445
Επικουρική Τεχνολογία	447
Προσαρμογές στις Συσκευές Εισόδου του Υπολογιστή.....	447
Τροποποιήσεις στις συσκευές εξόδου.....	448
Μαθησιακό στίλ	449
Εισαγωγή	449
Μαθησιακό στίλ: Το έργο των Dunn και Dunn.....	450
Εξάρτηση / Ανεξαρτησία πεδίου	452
Εννοιολογικός ρυθμός	452
Στίλ μάθησης: Επιπτώσεις για τη διδασκαλία	453
Οι πολλαπλοί τύποι νοημοσύνης του Howard Gardner.....	456

Αναστοχασμός: Διαφορές των μαθητών	456
Περίληψη	457
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	457
Εξάσκηση για την πράξη	457
Ερωτήματα για συζήτηση	459
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	460

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Διαχείριση της τάξης: Πρόληψη	463
Εισαγωγή	464
Σκοποί	465
Διαχείριση της τάξης: επισκοπήση	465
Το πρόβλημα	465
Διαχείριση της τάξης έναντι πειθαρχίας	466
Αποτελέσματα της αποτελεσματική διαχείρισης	466
Προαπαιτούμενα για την αποτελεσματική διαχείριση	467
Το κλίμα της τάξης	468
Χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού	468
Διαχείριση και διδασκαλία	473
Σχεδιασμός για αποτελεσματική διαχείριση	482
Δημιουργώντας τους κανόνες της τάξης.	482
Δημιουργώντας τις διαδικασίες της τάξης	484
Κανόνες και Διαδικασίες: Αναπτυξιακοί Προβληματισμοί	485
Σχεδιάζοντας το φυσικό περιβάλλον	486
Διδάσκοντας κανόνες και διαδικασίες	489
Η έναρξη του σχολικού έτους	490
Επιτήρηση Κανόνων και Διαδικασιών	491
Επικοινωνία με τους γονείς	493
Οφέλη από την επικοινωνία	493
Στρατηγικές για τη συμμετοχή των γονέων	494
Τεχνολογία μέσα στην τάξη	495
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη: Επικοινωνία με τους γονείς	496
Αναστοχασμός	501
Περίληψη	501

Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	502
Εξάσκηση για την πράξη.....	502
Ερωτήματα για συζήτηση	503
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	504

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Διαχείριση της τάξης: Παρέμβαση	505
Εισαγωγή	506
Σκοποί	506
Πηγές προβλημάτων διαχείρισης	507
Χαρακτηριστικά της αποτελεσματικής παρέμβασης	509
"Γνωρίζω τι συμβαίνει ανά πάσα στιγμή" και αλληλοεπικάλυψη	510
Συνέπεια και συνέχεια	511
Συνοπτικότητα, ευκρίνεια και σταθερότητα	512
Προστασία της αξιοπρέπειας των παιδιών.	513
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη: Αποτελεσματική παρέμβαση	513
Θεωρητικές προσεγγίσεις στην παρέμβαση	516
Γνωσιακές παρεμβάσεις	516
Συμπεριφοριστικές Παρεμβάσεις	521
Το συνεχές της παρέμβασης	526
Σοβαρά προβλήματα διαχείρισης της τάξης: Βία και επιθετικότητα	531
Άμεσες ενέργειες	531
Μακροπρόθεσμες λύσεις	532
Αναστοχασμός	536
Περίληψη	536
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	537
Εξάσκηση για την πράξη.....	537
Ερωτήματα για συζήτηση	539
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	540

ΕΝΟΤΗΤΑ 3 ΜΑΘΗΤΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Αξιολογώντας την μάθηση του μαθητή.....	543
Εισαγωγή	544
Στόχοι	544
Μέτρηση και αξιολόγηση	545
Τυπική και μη τυπική μέτρηση	546
Ακρίβεια μέτρησης	547
Ετοιμάζοντας στοιχεία ακριβούς μέτρησης.....	548
Μετρώντας την μάθηση δεδομένων.....	548
Μετρώντας την κατανόηση εννοιών	549
Μετρώντας την κατανόηση των γενικεύσεων	553
Μετρώντας τις δεξιότητες διερεύνησης	557
Εναλλακτική αξιολόγηση.....	561
Αξιολόγηση επίδοσης	562
Φάκελος αξιολόγησης (portfolio)	564
Επεξηγηματικά σχόλια και εναλλακτική αξιολόγηση.....	564
Διαφορετικότητα μέσα στην τάξη: Η μείωση των στερεοτύπων στην αξιολόγηση	569
Προσεκτική διατύπωση των στοιχείων	569
Λήψη μέτρων για τους μαθητές των οποίων η μητρική γλώσσα δεν είναι κυρίαρχη γλώσσα	570
Διευθέτηση της διαφορετικότητας στην βαθμολόγηση	570
Βαθμοί και βαθμολόγηση	571
Αξιολόγηση ως προς νόρμες και ως προς κριτήρια	571
Οι σκοποί των βαθμών	572
Μη κατάλληλες χρήσεις των βαθμών.....	573
Συστήματα ανατροφοδότησης	574
Τεχνολογία μέσα στην τάξη: Βελτιώνοντας την αξιολογηση	576
Σχεδιασμός και δημιουργία διαγωνισμάτων	577
Ανάλυση των δεδομένων του διαγωνίσματος	578
Διατήρηση αρχείων των μαθητών.....	578
Τεχνολογία και φάκελοι αξιολόγησης των μαθητών	580
Αναστοχασμός: αξιολόγηση στην τάξη	580

Περίληψη	580
Ανάπτυξη του προσωπικού σας επιστημονικού φακέλου (portfolio)	581
Εξάσκηση για την πράξη.....	582
Ερωτήσεις για συζήτηση.....	584
Προτάσεις για εμπειρία πεδίου	585
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	587

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σύγχρονες προκλήσεις της πολυδιάστατης κοινωνίας της γνώσης, της πληροφορίας, της τεχνολογίας και της μεγεθυνόμενης πολυπολιτισμικότητας, όπως διαμορφώνονται στις αρχές του 21ου αιώνα, επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η ανάγκη για ανανέωση των εκπαιδευτικών λειτουργιών του σχολείου και ιδιαίτερα των προγραμμάτων σπουδών, της μαθησιακής διδακτικής διαδικασίας και της αξιολόγησης, βρίσκει σύμφωνους τους θεωρητικούς της εκπαίδευσης και τον εκπαιδευτικό κόσμο. Άλλωστε κάθε εκπαιδευτικό σύστημα ανήκει στην εποχή του ή μάλλον είναι η εποχή του (Πέτρου, 2004). Απαιτείται λοιπόν από το σχολείο του παρόντος και του μέλλοντος μια στρατηγική, η οποία θα πλαισιώνεται από σχεδιασμούς και πρακτικές που θα προωθούν τη διαμόρφωση μιας πολυδιάστατης, δημιουργικής προσωπικότητας του μαθητή, ο οποίος δικαιούται να σκέφτεται, να χαίρεται και να ονειρεύεται.

Στη μετανεοτερικότητα, τη φιλοσοφική άποψη που αναδύθηκε ως αμφισβήτηση της νεοτερικότητας και του μοντέρνου, δημιουργούνται προϋποθέσεις για πολλαπλές ερμηνείες της γνώσης, με αποτέλεσμα οι ιδέες μας να είναι πάντα σχετικές και επηρεαζόμενες από το χωροχρόνο. Γι' αυτό και ο σεβασμός των ιδεών όλων των ανθρώπων θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση. Εξάλλου ο εκδημοκρατισμός στη μετανεοτερικότητα δεν υπονοεί την ισότητα – ισοπέδωση, αλλά το δικαίωμα του καθενός να διαλέγει να είναι διαφορετικός και να εκπαιδεύεται σύμφωνα με αυτή του τη διαφορετικότητα (Giroux, 1994).

Οι προκλήσεις αυτές θα απαιτήσουν την αποδόμηση των παραδοσιακών μηχανισμών επιλογής, ιεράρχησης, μετάδοσης, διάχυσης τόσο της γνώσης, όσο και της μάθησης (Φλουρής & Ιβρίντελη, 2004). Πιο συγκεκριμένα, η μετανεοτερική παιδαγωγική θεωρείται ως διαδικασία ενδυνάμωσης της ιδιαιτερότητας και της προσωπικότητας του καθενός, μέσα από μια διδακτική πράξη ευέλικτη και εμπλουτισμένη, μέσα από ένα ευρύ φάσμα σύγχρονων διδακτικών προσεγγίσεων. Σε επίπεδο διδακτικής μεθοδολογίας προωθείται η ανάπτυξη της στοχαστικοκριτικής

σκέψης, της λήψης αποφάσεων και των οικουμενικών αξιών. Υπό αυτήν την προσέγγιση, οι μαθητές θα είναι σε θέση να διαμορφώνουν τους δικούς τους σκοπούς, να χρησιμοποιούν ποικίλες πηγές και να αναζητούν εναλλακτικές λύσεις, μέσα από τη διατύπωση προσωπικών θέσεων και απόψεων. Τα παραπάνω για τη διδακτική πράξη σημαίνουν:

- Ο μαθητής να αντιμετωπίζεται με εξατομικευμένο τρόπο και ο συνδυασμός δραστηριοτήτων εξατομικευμένης και ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας να μπορεί να εξοικειώνει το μαθητή με τους κανόνες της κοινωνικής συμβίωσης.
- Ο ρόλος του δασκάλου να μην εξαντλείται σε απλό διδακτικό ακτιβισμό (Νικολακάκη, 2004), αλλά να είναι στοχαστικοκριτικός, ο οποίος αναζητά την ανασυγκρότηση και την αλλαγή, αναλαμβάνοντας το ρόλο του διανοητή και του υλοποιητή της μετατροπής (Ματσαγγούρας, 2002).
- Προς την κατεύθυνση αυτή απαιτείται η διδακτική ετοιμότητα του δασκάλου στο μετανεοτερικό σχολείο, ώστε να προβαίνει σε πολλαπλές μορφές ανάγνωσης της πραγματικότητας και να παρεμβαίνει στην πράξη εναλλακτικά ανάλογα με τις διδακτικές συγκυρίες (Κοσσυβάκη, 2003).
- Η γνώση πρέπει να θεωρείται ανοιχτή και μεταβαλλόμενη, γι' αυτό και η διδακτική πράξη απαιτεί ευελιξία και εναλλακτικότητα.
- Η μετανεοτερική παιδαγωγική υποστηρίζει την κατάλληλη οργάνωση του μαθησιακού περιβάλλοντος, έτσι ώστε να μεγιστοποιείται η προσαρμογή των νοητικών σχημάτων του μαθητή στο εξωτερικό περιβάλλον (Ματσαγγούρας, 2002).
- Η οργάνωση της διδασκαλίας επιβάλλεται να πραγματοποιείται σύμφωνα με κριτήρια και όχι μόνο με στόχους, ώστε να επιτυγχάνεται η μετάβαση από τη Διδακτική του Αντικειμένου, στη Διδακτική του Υποκειμένου (εκπαιδευτικών και μαθητών), όπου τα Υποκείμενα της Διδακτικής Πράξης θα έχουν τη δυνατότητα της συμμετοχής και της ανάλογης ευθύνης στα σχολικά δρώμενα (Κοσσυβάκη, 2003, 27).

Σύμφωνα με το παραπάνω πλαίσιο, ο παιδαγωγός χρειάζεται μια διδακτική, η οποία να δίνει έμφαση στις οργανωτικές και χωρικές προϋποθέσεις, στις ατομικές καταστάσεις και τα μέσα (τα προβλήματα της καθημερινότητας, τις αναστολές και τις συγκρούσεις στη διαδικασία κοινωνικοποίησης και στη διδασκαλία μάθησης), να δημιουργεί και να διαμορφώνει καταστάσεις μάθησης, στις οποίες η αγωγή και η μάθηση πραγματοποιούνται έμμεσα ως «μάθηση-συνέπεια της ενεργού συμμετοχής» (Σακελλαρίου, 2002, 2002α).

Όλα αυτά βρίσκονται σε πλήρη αντιστοίχιση με όσα αναφέρονται στην Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα (Unesco, 1999), σχετικά με τους τέσσερις πυλώνες που οφείλουν να χαρακτηρίζουν την εκπαίδευση του μέλλοντος, δηλαδή να μάθουμε πώς να συμβιώνουμε με τους άλλους, να μάθουμε πώς να μαθαίνουμε, να μάθουμε να ενεργούμε, να μάθουμε να υπάρχουμε. Η Επιτροπή αναφέρθηκε και σε μια άλλη ουτοπική ιδέα, αυτή της διαμόρφωσης μιας «κοινωνίας εκπαίδευσης», που στηρίζεται στην απόκτηση, στην ανανέωση και στη χρήση των γνώσεων.

Όλα τα παραπάνω ίσως κάποιοι τα θεωρούν ουτοπία. Ωστόσο είναι μια αναγκαία ουτοπία, μια ζωτική ουτοπία που προϋποθέτει υψηλής ποιότητας εκπαίδευση και ίσες ευκαιρίες μάθησης. Άλλωστε, όπως υποστηρίζει ο Kant, τα παιδιά οφείλουν και πρέπει να άγονται προς μια προοπτικά βελτιωμένη συνθήκη της ανθρωπότητας και του καθολικού προσδιορισμού της (Kant, 1900, Roth, 1966, Πέτρου, 2004).

Προκύπτει επομένως μια έντονη πρόκληση και τίθεται εύλογα το ερώτημα, τι μεθόδους και τεχνικές προσέγγισης της γνώσης απαιτούνται, προκειμένου να επιτευχθούν τα παραπάνω, αφού είναι φανερό ότι για την εκπαίδευση δεν έχει σημασία η ποσότητα και η πληρότητα, αλλά η ποιότητα και ο τρόπος πρόσκτησης της γνώσης. Υπό την έννοια αυτή προέχουν κατά τη διαδικασία διδασκαλίας και μάθησης ποιοτικά στοιχεία, όπως είναι η αυτενεργός και διερευνητική απόκτηση της γνώσης, η ανάπτυξη δεξιοτήτων κριτικής σκέψης και η καλλιέργεια της δημιουργικότητας του μαθητή (Κόνσολας 2008, 2004α, 2004β).

Στα πλαίσια αυτών των προβληματισμών για καλύτερη προσέγγιση της γνώσης των αξιών, με στρατηγικές που προτείνει η μετανεοτερική παιδαγωγική και επιθυμώντας να συμβάλλουμε στο διδακτικό και εκπαιδευτικό έργο των παιδαγωγών, ώστε να διατηρήσουν αναμμένη την «ουτοπική σπίθα» του οραματιζόμενου, που θέλει τον παιδαγωγό σε θέση συμβουλευτική, βοηθητική, συνεργατική, καθοδηγητική, εμπυχωτική και δημιουργική, επιμεληθήκαμε την ελληνική έκδοση του βιβλίου των David A. Jacobsen, Paul Eggen & Donald Kauchak, *Methods for Teaching: Promoting Student Learning in K-12 Classrooms*.

Το σύγγραμμα αυτό αποτελεί αναμφίβολα μια εμπειριστατωμένη πρόταση για κάθε εκπαιδευτικό που αναζητεί νέες θεωρήσεις και προοπτικές για να βελτιώσει την πρακτική του και να αναβαθμίσει το επίπεδο της διδασκαλίας του. Ειδικότερα, σκοπός αυτού του συγγράμματος είναι να προσφέρει τα εργαλεία που θα δώσουν τη δυνατότητα στον εκ-

παιδευτικό κάθε επιπέδου, αλλά και στον μελλοντικό εκπαιδευτικό να σχεδιάζει, να εφαρμόζει και να αξιολογεί αποτελεσματικά, με δεδομένο, ότι διδασκαλία είναι «... να δημιουργείς τις δυνατότητες για την κατασκευή και την παραγωγή της γνώσης, παρά να συμμετέχεις απλά στο παιχνίδι της μεταφοράς της γνώσης...» (Freire, 1998, 48).

Η συνεισφορά αυτού του συγγράμματος στη διεθνή βιβλιογραφία ήδη αναγνωρίζεται με την ευρεία κυκλοφορία του (7η έκδοση), αφού προσφέρει το θεμέλιο λίθο στην προώθηση της μάθησης των παιδιών, υποστηρίζοντας αποτελεσματική διδασκαλία μέσα στην τάξη και παρέχοντας ένα στέρεο εννοιολογικό πλαίσιο της πολυεπίπεδης διαδικασίας του «διδάσκειν». Σε αυτό το βιβλίο οι David A. Jacobsen, Paul Eggen & Donald Kauchak παρέχουν μια συνολική ανασκόπηση της ερευνητικής βιβλιογραφίας που αφορά την αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού, ευρήματα τα οποία χρησιμοποιούνται εκτεταμένα σε ολόκληρο το κείμενο, μαζί με ένα ευρύ φάσμα παραδειγμάτων, σεναρίων και ασκήσεων.

Η οργάνωση του συγγράμματος απέχει πολύ από τις οδηγίες των ειδικών και τις «παιδαγωγικές συνταγές». Βασίζεται τόσο στη βαθιά κατανόηση της παιδαγωγικής διαδικασίας της καθημερινής διδασκαλίας των κανόνων και των συνθηκών του σχολείου ως χώρου εργασίας, όσο και στο βασικό κίνητρο των εκπαιδευτικών να «κάνουν τη διαφορά» στη ζωή των μαθητών που διδάσκουν. Το βιβλίο αυτό όπως ήδη έχουμε αναφέρει δεν προσφέρει «συνταγές», αλλά ένα δημιουργικό τρόπο προσέγγισης της προώθησης της μάθησης των παιδιών από το Νηπιαγωγείο έως το Λύκειο.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι οι αρχές που προτείνονται και υποστηρίζονται από πολυάριθμες διαφορετικές στρατηγικές, αντιλαμβάνονται τη διδασκαλία ως μια συνεχή διαδικασία, μέσα από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, αρχίζοντας από αυτήν της προσχολικής εκπαίδευσης (Fumoto, H., Hargreaves, D. & Maxwell, S., 2004, Σακελλαρίου, 2008).

Σε αυτό το βιβλίο η προτεραιότητα δίνεται στη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας και της μάθησης από το Νηπιαγωγείο έως το Λύκειο. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν την τέχνη του «διδάσκειν», ως πολυεπίπεδη διαδικασία που απαιτεί διαφορετικούς τύπους γνώσης, όπως είναι η γνώση του περιεχομένου, η παιδαγωγική γνώση και οι διδακτικές δεξιότητες. Απαντήσεις σε κεντρικά ερωτήματα και προβληματισμούς διατυπώνονται μέσα από τις τρεις βασικές ενότητες του συγγράμματος: Το Μαθητοκεντρικό Σχεδιασμό, τη Μαθητοκεντρική Διδασκαλία και τη Μαθητοκεντρική Αξιολόγηση. Πιο συγκεκριμένα:

Στο Πρώτο Κεφάλαιο υποστηρίζεται η εννοιολογική θεμελίωση του

κειμένου με βάση την προσέγγιση των τριών φάσεων της διδασκαλίας, δηλαδή του Σχεδιασμού, της Εφαρμογής και της Αξιολόγησης. Σε αυτό το κεφάλαιο οι τρεις αυτές φάσεις είναι σχεδιασμένες έτσι, ώστε να παρέχουν στους εκπαιδευτικούς τη γνώση και τις δεξιότητες που είναι απαραίτητες για αποτελεσματική λήψη διδακτικών αποφάσεων και διορατικό επαγγελματικό αναστοχασμό.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο παρουσιάζονται οι εκπαιδευτικοί σκοποί μέσα από τρεις κύριες πηγές: το Παιδί, την Κοινωνία, τις Επιστήμες.

Στο Τρίτο Κεφάλαιο διερευνώνται οι λόγοι που απαιτούν την προετοιμασία των στόχων και περιγράφονται οι τρόποι με τους οποίους οι στόχοι επηρεάζονται σε εθνικό, κρατικό και τοπικό επίπεδο. Στο κεφάλαιο αυτό υποστηρίζεται, ότι οι στόχοι είναι καθοριστικοί για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της διδασκαλίας, βελτιώνουν την αποτελεσματική επικοινωνία, βοηθούν τους εκπαιδευτικούς στην ανάπτυξη στρατηγικών μάθησης και ενθαρρύνουν τη σκέψη σχετικά με την αξιολόγηση και τον αναστοχασμό για το εάν οι στόχοι επιτεύχθηκαν.

Το Τέταρτο Κεφάλαιο επικεντρώνεται στη διερεύνηση του σχεδιασμού μέσα από τρία επίπεδα: του Μακροπρόθεσμου Σχεδιασμού, του Σχεδιασμού Ενότητας και του Σχεδιασμού Μαθήματος. Η βασική θέση αυτού του κεφαλαίου είναι ότι ο αναστοχασμός αποτελεί βασικό συντελεστή του σχεδιασμού και συνεπάγεται μια σειρά ερωτημάτων που αφορούν την επιλογή των θεμάτων, την καταλληλότητα των στόχων, τις μαθησιακές δραστηριότητες, την αξιολόγηση, την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών και το βαθμό στον οποίο τα υλικά αντιπροσωπεύουν επαρκώς τα θέματα. Η προσπάθεια να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα παρέχει το σύνδεσμο μεταξύ της λήψης αποφάσεων και της αναστοχαστικής κριτικής κατά τη διαδικασία του σχεδιασμού.

Το Πέμπτο Κεφάλαιο εστιάζει στη μάθηση μέσα από το συναισθηματικό, ψυχοκινητικό και νοητικό τομέα και αναλύει τους διαφορετικούς τύπους μάθησης που εμπλέκονται σε καθέναν από αυτούς. Υποστηρίζεται ότι ο συναισθηματικός και ψυχοκινητικός τομέας είναι σκόπιμο να ενσωματώνεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα και καταλήγει με προβληματισμούς γύρω από την προώθηση της κριτικής σκέψης.

Στο Έκτο Κεφάλαιο υποστηρίζεται η άποψη, ότι οι στρατηγικές διατύπωσης ερωτημάτων αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της αποτελεσματικής διδασκαλίας. Τα διαφορετικά επίπεδα, η κατεύθυνση και οι στρατηγικές συμβάλλουν στο συνολικό ρεπερτόριο των διδακτικών στρατηγικών του εκπαιδευτικού. Τέλος, υπογραμμίζεται ότι οι ανοιχτές

ερωτήσεις, η ανακατεύθυνση, η χρήση ενδείξεων, η διερεύνηση και ο χρόνος αναμονής αποτελούν στρατηγικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ώστε να προωθήσουν τη συμμετοχή των μαθητών, να διευρύνουν την επιτυχία και να προάγουν ένα θετικό και συναισθηματικά ασφαλές μαθησιακό περιβάλλον.

Το Έβδομο Κεφάλαιο περιγράφει διαφορετικές στρατηγικές διδασκαλίας, όπως είναι η διδασκαλία που κατευθύνεται από τον εκπαιδευτικό, η διδασκαλία της καθοδηγούμενης ανακάλυψης, η συνεργατική μάθηση, ο διάλογος και η μάθηση που βασίζεται στην επίλυση προβλημάτων. Η παρουσίαση και ανάλυση των στρατηγικών διδασκαλίας γίνεται μέσα από παραδείγματα διαφορετικών επιστημών και ξεχωριστά για καλύτερη κατανόηση και σαφήνεια. Ωστόσο τονίζεται η άποψη, ότι είναι επιθυμητό, καθώς ο εκπαιδευτικός αναπτύσσει το προσωπικό στυλ διδασκαλίας, να σχεδιάζει και να περιλαμβάνει στοιχεία από πολλές στρατηγικές, ανάλογα με την προσωπικότητά του, το στυλ και τις ανάγκες των μαθητών του.

Το Όγδοο Κεφάλαιο επισημαίνει τη διαφορετικότητα των μαθητών ως μια σημαντική διάσταση της διδασκαλίας. Ο γενικός σκοπός του κεφαλαίου είναι να εισάγει διδακτικές στρατηγικές που διευθετούν και οικοδομούν στη διαφορετικότητα των μαθητών ως δυνατό σημείο. Τέλος, στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται οι τρόποι που το μαθησιακό στυλ και οι πολλαπλοί τύποι νοημοσύνης επηρεάζουν τη διδασκαλία και υιοθετείται η ενθάρρυνση του σχεδιασμού των μαθησιακών περιβαλλόντων με τρόπο ώστε να αναπτύσσονται οι διάφοροι τύποι νοημοσύνης.

Στο Ένατο Κεφάλαιο παρουσιάζεται το θέμα της αποτελεσματικής διαχείρισης του μαθησιακού περιβάλλοντος. Η διαχείριση της τάξης περιλαμβάνει τις ενέργειες που δημιουργούν και διατηρούν ένα πειθαρχημένο μαθησιακό περιβάλλον. Υποστηρίζεται η πεποίθηση, ότι η διαχείριση και η διδασκαλία έχουν σχέση αλληλεξάρτησης. Οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί είναι καλά οργανωμένοι, χρησιμοποιούν επαρκώς το χρόνο τους, εμπλέκουν τους μαθητές σε μαθησιακές δραστηριότητες και παρέχουν αποτελεσματική ανατροφοδότηση. Ο σχεδιασμός για αποτελεσματική διαχείριση περιλαμβάνει τη δημιουργία ξεκάθαρων κανόνων και διαδικασιών, τη γνώση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών των μαθητών και τη διαμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος έτσι ώστε να αποφεύγονται οι διασπάσεις. Τέλος υπογραμμίζεται ότι, σε οποιοδήποτε σύστημα διαχείρισης, είναι ουσιώδης η επικοινωνία με τους γονείς και τονίζεται ότι οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί στη διαχείριση της τάξης προλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερα προβλήματα αντί να τα εξαλείψουν αφότου προκύψουν.

Το Δέκατο Κεφάλαιο διαπραγματεύεται τα προβλήματα διαχείρισης της τάξης μέσα από αποτελεσματικές παρεμβάσεις. Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται γνωσιακές προσεγγίσεις των παρεμβάσεων, συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις, άμεσες ενέργειες και μακροπρόθεσμες λύσεις.

Με το Ενδέκατο Κεφάλαιο ολοκληρώνεται ο κύκλος της διδακτικής διαδικασίας, δηλαδή ο Σχεδιασμός, η Εφαρμογή και η Αξιολόγηση. Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται παραδοσιακοί τρόποι αξιολόγησης αλλά και εναλλακτικές ή αυθεντικές μορφές αξιολόγησης. Μέσα από την παρουσίαση της τελευταίας φάσης της διδακτικής διαδικασίας γίνεται φανερό πως οι διαδικασίες του σχεδιασμού, της εφαρμογής και της αξιολόγησης της μάθησης του μαθητή είναι αλληλένδετες. Οι εναλλακτικές μορφές αξιολόγησης περιλαμβάνουν αξιολογήσεις επίδοσης και φακέλους αξιολόγησης του μαθητή και δίνουν επιλογές στους εκπαιδευτικούς που αμφισβητούν την εγκυρότητα της παραδοσιακής αξιολόγησης.

Στο σύγγραμμα αυτό γίνεται μια προσπάθεια για σύζευξη θεωρίας, έρευνας και πράξης. Είναι φανερό ότι ένα και μόνο εγχειρίδιο δεν θα μπορούσε να καλύψει ολόκληρη την επιστήμη της Διδακτικής Μεθοδολογίας. Ωστόσο, θέλουμε να πιστεύουμε ότι προσφέρουμε το θεμέλιο λίθο που θα ενισχύσει τη μάθηση των μαθητών παρέχοντας στους εκπαιδευτικούς κάθε επιπέδου και στους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς νέες θεωρήσεις και προοπτικές, ώστε να βελτιώσουν την πρακτική τους και να αναβαθμίσουν το επίπεδο διδασκαλίας τους.

Θεωρούμε ότι οι εκπαιδευτικοί είναι, εν δυνάμει, το μόνο και το πλέον σημαντικό κεφάλαιο για την επίτευξη του οράματος της κοινωνίας της μάθησης (Day, 2003) και το βιβλίο αυτό αποτελεί ελάχιστη προσφορά στο έργο τους να βοηθήσουν τους μαθητές τους πώς να μαθαίνουν. Άλλωστε η μάθηση στον 21ο αιώνα θεωρείται και είναι έργο ζωής.

Κλείνοντας την Εισαγωγή αυτή, θέλουμε να ευχαριστήσουμε θερμά την κ. Ευγενία Κουτσουβάνου, Ομότιμη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών για την πολύτιμη βοήθεια, την εμπιστοσύνη και τη γενναιόδωρη συμπαράστασή της για την ολοκλήρωση αυτής της επιστημονικής επιμέλειας. Ακόμα, ευχαριστίες οφείλουμε στην κ. Ρίτα Λαμπρέλλη για την υπομονή και την πιστή απόδοση του περιεχομένου στην ελληνική γλώσσα, καθώς και τις εκδόσεις «Ατραπός» για την υποστήριξη στην προσπάθεια κυκλοφορίας αυτού του συγγράμματος.

Μαρία Σακελλαρίου, Μάνος Κόνσολας
Άνοιξη 2008

Βιβλιογραφία Εισαγωγής

- Day, C. (2003), *Η Εξέλιξη των Εκπαιδευτικών*, μτφρ. Α. Βακάλη, Αθήνα, Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.
- Freire, P. (1998), *Pedagogy of Freedom: Ethics, democracy and civic courage*, New York, Rowman & Little Field.
- Fumoto, H., Hargreaves, D. & Maxwell, S. (2004), *The Concept of teaching: a reappraisal*, *Early Years*, 24, 2.
- Giroux, H. (1994), *Teachers as Intellectuals: Towards a critical Pedagogy of learning*, South Hadley, MA: Bergin Garvey.
- Kant, L. (1900), *Werke Akademie- Ansahe*, Berlin.
- Roth, H. (1966), *Padagogische Anthropologie*, Berlin.
- Unesco (1999), *Εκπαίδευση: Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της*, μτφρ. Κ.Ε.Ε., Αθήνα, Gutenberg.
- Κόνσολας, Μ. (2004 α), «Η συμβολή της τέχνης στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη διαθεματικών δραστηριοτήτων στην Προσχολική Εκπαίδευση: Διδακτικές προσεγγίσεις της αγωγής της ειρήνης μέσα από τη γλώσσα και την τέχνη», στο *Επιστήμη και Τέχνη*, επιμέλεια: Χρ. Γκόβαρης, Κ. Βρατσάλης, Μ. Καμπουροπούλου, Αθήνα: *Ατραπός*, 197-242.
- Κόνσολας, Μ. (2004 β), *Εισαγωγή: Μια εισαγωγική θεώρηση για τη μεθοδολογική προσέγγιση Project*, Στο *Η Μέθοδος Project: Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της δημιουργικότητας των παιδιών της προσχολικής ηλικίας*, Katz L., & Chard S., μτφρ. Λαμπρέλλη Ρ., επιμέλεια: Μ. Κονσόλας, Αθήνα, *Ατραπός*, 15-33.
- Κόνσολας, Μ. (2008), «Ο σχεδιασμός ενός προγράμματος Μουσικακής Αγωγής στην Προσχολική Εκπαίδευση με άξονα τη θεωρία της Πολυλαπλής Νοημοσύνης και τις αρχές της Κοινωνικής Παιδαγωγικής», στο *Η Κοινωνική Μάθηση στην Προσχολική Εκπαίδευση*, επιμέλεια: Μ. Σακελλαρίου, Αθήνα: Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.
- Κοσιβάκη, Φ. (2003), *Εναλλακτική Διδακτική, Προτάσεις για μετάβαση από τη Διδακτική του Αντικειμένου στη Διδακτική του Ενεργού Υποκειμένου*, Αθήνα, Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002), *Εκπαιδεύοντας το δάσκαλο της μετανεωτερικής Εποχής: Από τον τεχνοκράτη στο στοχαστικό-κριτικό δάσκαλο*, *Επιστήμες της Αγωγής*, 2, ΠΤΔΕ Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2000), *Στρατηγικές Διδασκαλίες: Η Κριτική σκέψη στη Διδακτική Πράξη*, Αθήνα, Gutenberg.

- Μαυροειδής, Γ. (επιμ.), *Εκπαιδευτικές καινοτομίες για το σχολείο του μέλλοντος*, Αθήνα, Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.
- Νικολακάκη, Μ. (2004), «Η Κριτική Παιδεία στην Εποχή της Μετανεωτερικότητας και της Παγκοσμιοποίησης», στο Μ. Νικολακάκη (επιμ.) *Παγκοσμιοποίηση, Τεχνολογία και Παιδεία στην Νέα Κοσμόπολη*, Αθήνα, Ατραπός.
- Πέτρου, Α. (2004), «Τα εκπαιδευτικά συστήματα και ο τρόπος που θα γίνουν αυτό που δεν είναι σήμερα», στο Π. Αγγελίδης & Γ. Μαυροειδής (επιμ.) *Εκπαιδευτικές καινοτομίες για το σχολείο του μέλλοντος*, Αθήνα, Τυπωθήτω, Γιώργος Δαρδανός.
- Σακελλαρίου, Μ. (2002), «Διδακτικές και μεθοδολογικές απόψεις για την Κοινωνικοπαιδαγωγική Εργασία του Νηπιαγωγείου», στο *Παράθυρο στην Εκπαίδευση των Παιδιών*, 46, Αθήνα.
- Σακελλαρίου, Μ. (2002), *Εισαγωγή στη Διδακτική της Κοινωνικής και Παιδαγωγικής Εργασίας των Νηπιαγωγείων*, Αθήνα, Ατραπός.
- Σακελλαρίου, Μ. (2008), *Συνεργασία Οικογένειας και Νηπιαγωγείου. Θεωρία - Έρευνα - Διδακτικές Προτάσεις*, Θεσσαλονίκη, έκδοση της συγγραφέως.
- Φλουρής, Γ. & Ιβρίντελη, Μ. (2004), «Αναζητώντας τις δέκα νέες χώρες της διευρυμένης Ευρώπης στο ισχύον αναλυτικά Πρόγραμμα της Ελληνικής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης: Προοπτικές για το Πρόγραμμα Σπουδών της νέας Ευρώπης του 21ου αιώνα», στο Π. Αγγελίδης.